

*'Een republiek in het klein'. Noord-Nederlandse leesgezelschappen en hun
lectuurkeuze in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, 1815-1830*

A. Lubbers

Samenvatting

In de historiografie wordt de periode van de vroege negentiende eeuw getypeerd als een periode waarin nationalisme welig tiert in Nederland. De normen en waarden waardoor de Nederlanders hun vaderlandsliefde wordt aangeleerd, doen zij vooral op via allerlei boeken en tijdschriften waarin de Nederlandse geschiedenis op een voetstuk wordt geplaatst. Het ligt bovendien voor de hand dat de betrokkenheid bij en liefde voor het vaderland sterk opleven na de bevrijding van het Franse juk, als de vrijheid van meningsuiting weer volledig kan worden beleefd.

In de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, tussen 1815 en 1830, als Nederland in één staatkundige unie verkeert met België en Luxemburg, wakkert Koning Willem I het nationalisme aan, door allerlei maatregelen te nemen die de staatkundige eenheid van de verenigde landsdelen moeten bevorderen. Ondanks zijn pogingen de Noord- en Zuid-Nederlanders op het gebied van taal, cultuur, religie, economie en politiek dichter bij elkaar te brengen, valt na 1830 het koninkrijk uiteen als de Belgen zich afscheiden.

De vroege negentiende eeuw wordt ook gekenmerkt door een opleving van een vorm van vrijwillige vereniging in Noord-Nederland: de leesgezelschappen. Met name in de decennia van 1820 tot 1840 komen er in het land honderden van deze verenigingen voor, althans, voor zover meetbaar is geweest. In eerder onderzoek is er incidenteel aandacht voor deze leesgezelschappen geweest, maar met behulp van de voortdurend toenemende online mogelijkheden om archiefingen te doorzoeken, is het momenteel mogelijk om de archieven van een veelvoud aan leesgezelschappen op te sporen. Van 56 leesgezelschappen zijn op deze manier primaire bronnen gevonden. Daarvan heb ik van 41 de wetten en reglementen gevonden en van 21 informatie over de boeken en tijdschriften die de toenmalige leden hebben gekocht.

Bestudering van de wetten, reglementen en lectuuraanschaaf van leesgezelschappen biedt de mogelijkheid om tot op zekere hoogte in de hoofden te kijken van de Noord-Nederlanders uit het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Op die manier is na te gaan in hoeverre er er interesse bestaat voor het vaderland of de natie. Kortom: aan de hand van de lectuuraanschaaf is bekeken in welke mate de leesgezelschappen een bijdrage hebben geleverd aan het proces van natievorming.

De wetten en reglementen van de leesgezelschappen laten een beeld zien van een buitengewoon actief verenigingsleven: tien- tot honderdduizenden Noord-Nederlanders melden zich vrijwillig aan en bestellen jaarlijks tientallen verschillende boeken en tijdschriften. De onderwerpen daarvan lopen enorm uiteen. Er worden boeken gelezen over reizen naar Suriname, de levens van bekende misdadigers, avonturen van ridders, maar ook over overstromingen in Nederland en over beroemde zeevaarders uit de zogenaamde Gouden Eeuw. Een deel van de lectuur is vaderlandslievend te noemen, maar dat is uiteindelijk toch een klein deel van de totale aanschaaf van de leesgezelschappen.

De Noord-Nederlanders lezen bovendien in hoge mate vertaalde lectuur, vooral uit Duitsland en in mindere mate uit Frankrijk en Engeland. Ze komen op die manier in aanraking met normen en waarden die in West-Europa in diverse landen worden gedeeld. Wat dat betreft lijkt het erop dat de interesse van de leden van leesgezelschappen niet beperkt is tot de grenzen van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Als de lectuur heeft bijgedragen aan het proces van natievorming door Nederlanders kennis te laten maken met uiteenlopende normen en waarden, dan zijn dat West-Europese normen en waarden geweest en niet

uitsluitend Nederlandse. Op dat punt lijkt de lectuuraanschaaf op het fenomeen van leesgezelschappen zelf: de ontwikkeling daarvan is eveneens een internationale ontwikkeling. Zowel de Nederlandse cultuur als de leescultuur hebben internationale kenmerken.

Bovendien wordt in leesgezelschappen potentiële controverse op voorhand vermeden. Over religie wordt amper gelezen, omdat dat mogelijk discussies in de hand werkt. Er lijkt in elke geval nauwelijks gediscussieerd te zijn in de leesgezelschappen. De harmonie en rust die zij nastreven, sluiten nauw aan bij dan de maatschappelijk gewenste rust. Uiteindelijk moet de natievormende, samenbindende invloed van leesgezelschappen vooral worden gezocht simpelweg in het bestaan van de leesgezelschappen. De leden vormen hechte verenigingen met strikte wetten en regels. Door deelname aan een leesgezelschap doet een Noord-Nederlander tussen 1815 en 1830 ervaring op met een democratische manier van denken en handelen. De leesgezelschappen dragen op die manier bij aan de ontwikkeling van de civil society in Nederland, wat uiteindelijk de basis vormt van de democratische samenleving.